

СТВОРЕННЯ ПРОЕКТУ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ПАРКУ ЯК ОКРЕМОГО ВИДУ САДОВО-ПАРКОВОГО ОБ'ЄКТУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Олексійченко Н.О., доктор с.-г. наук, Гатальська Н.В., магістр

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. У статті вперше надається формулювання поняття історико-етнографічного парку як окремого виду садово-паркового об'єкту та розкрито значення його для збереження історичної та культурної спадщини країни. Пропонуються шляхи покращення стану території охоронної зони пам'яток архітектури на прикладі пам'ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210».

Ключові слова: історико-етнографічний парк, пам'ятка архітектури; національна спадщина; реконструкція території

Аннотация. Алексейченко Н.О., Гатальская Н.В. Создание проекта историко-этнографического парка как отдельного вида садово-паркового объекта в контексте формирования национальной осознанности. В статье впервые сформулировано понятие историко-этнографического парка, как отдельного вида садово-паркового объекта и раскрыто его значение для сохранения исторического и культурного наследия страны. Предлагаются пути улучшения состояния территории охранной зоны памятников архитектуры на примере памятника архитектуры национального значения «Руины замка г.Хуст XI-XII, XIV-XVI ст. ох. №210».

Ключевые слова: историко-этнографический парк; памятник архитектуры; национальное наследие; реконструкция территории.

Annotation. Oleksichenko N.O, Gatalska N.V. Creation of project of historical and ethnographical park as the special type of horticulture park farming in the context of forming national consciousness. The forming concept of historical and ethnographical park is the first given as a separate type of horticulture park farming object and the value of it is exposed for saving of historical and cultural legacy of country. The ways of improvement of the state of territory of protective area of architecture monuments are offered on the example of architecture monument of national value "Ruin of castle c. Khust XI- XII, XIV-XVI cc. protective №210"

Key words: historical and ethnographical park, architecture monument, national legacy, restoration of territory.

Постановка проблеми. Формування національної свідомості відбувається за рахунок вивчення історії, природи, збереження та збагачення культурного надбання народу, усвідомлення важливості даних аспектів. Архітектура, народні ремесла, міфи та інші складові формування народної культури впливають на етнографічне забарвлення окремих регіонів, які є складовими загальної духовної спадщини країни. Джерелом отримання знань щодо історії, природи, етнографії можуть бути історико-етнографічні парки, створені на території пам'яток архітектури та їх охоронної зони. Наразі велика кількість пам'яток архітектури національного значення знаходиться в незадовільному стані, потребує проведення реставраційних та консерваційних робіт. Незадовільний стан архітектурних елементів та території пам'яток в цілому унеможливають їх використання у вищезазначених цілях, що призводить до занепаду або навіть цілковитої руйнації об'єкту. Після детального

вивчення літератури щодо цієї проблеми та опрацювання архівних матеріалів нами відмічено, що даному питанню на сучасному етапі приділено недостатньо уваги, тому актуальним є пошук шляхів збереження національного історико-культурного надбання [2]. Основною умовою використання пам'яток є зберігання і продовження їх існування, використання їх у суспільно-виховному, та науковому відношеннях і створення історико-етнографічних парків на територіях пам'яток є одним з можливих рішень.

Пам'ятка архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV-XVI ст. ох. № 210» знаходиться у м. Хуст Закарпатської області та є всенародним надбанням [5]. Територія охоронної зони пам'ятки певним чином відтворює ландшафт місцевості, а саме заліснені пагорби притаманні Закарпаттю. Основною функцією парку має стати популяризація та експонування історичної та етнографічної спадщини народів відповідного регіону, поряд з якою не притаманна історичним та етнографічним паркам є функція створення умов для активного відпочинку дітей, їх культурного виховання, формування їх національної свідомості на основі вивчення історії та етнографії рідного краю. Надання такого ідейного навантаження історико-етнографічному парку, на нашу думку, є необхідним, адже формування загального світосприйняття, поняття краси та формування поваги до історії власного краю формується у дитинстві. Від того, як людина відчує оточуючий світ у дитинстві, великою мірою залежить формування її особистості та усвідомлення себе частиною суспільства та визначення свого значення для природи, історії та країни в цілому.

Метою наших досліджень є створення проекту історико-етнографічного парку на території пам'ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210», висвітлення історичних подій, що пов'язані з архітектурним об'єктом та ілюстрування в натурі етнографічних особливостей даного регіону з урахуванням нових містобудівельних та соціальних умов.

Проведення робіт з благоустрою території пам'ятки архітектури національного значення і формування красвиду історико-етнографічного парку на території охоронної зони мають ряд особливих вимог, дотримання яких є необхідною умовою роботи з подібними об'єктами. Для досягнення цієї мети були сформовані наступні **завдання**:

- вивчення історичного аспекту об'єкту, на основі архівних документів;
- аналіз сучасного стану території об'єкту на основі натурального обстеження та письмових матеріалів;
- визначення поняття історико-етнографічного парку, як окремого виду садово-парково мистецтва;
- внесення доповнень до основних вимог проведення ландшафтних робіт на території пам'ятки архітектури національного значення;
- систематизація основних функцій та завдань запроєктованого історико-етнографічного парку на території пам'ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210»;

Теоретичні і практичні положення, які висвітлені в статті є складовою частиною науково-дослідних робіт кафедри ландшафтної архітектури і садово-паркового будівництва НУБіП України в рамках теми «Розробити біологічні та технологічні основи селекції декоративних рослин для урбанізованих ландшафтів» (державний реєстраційний №0108U000889).

Методика досліджень. Особливі вимоги висуваються щодо проведення робіт, спрямованих на відновлення й реконструкцію насаджень та території пам'ятки архітектури в цілому. Історико-архітектурним елементам, як домінантам, мають бути підпорядковані всі інші складові ландшафту. У парках, які планується створити на території охоронної зони пам'ятки архітектури, зелені насадження мають виконувати не лише рекреаційну, планувальну, гігієнічну та естетичну функції. Формування загального естетичного сприйняття історико-архітектурних споруд, відбувається за безпосередньої участі насаджень, які підкреслюють стильові особливості архітектурних елементів, захищають від вітрової ерозії та надмірної інсоляції. Тому надзвичайно важливими є передпроектні дослідження, до складу яких увійшли: детальний аналіз містобудівельних, соціально-етнографічних та економічних особливостей регіону досліджень; дослідження історичного аспекту формування об'єкту; вивчення сучасного національного складу населення регіону, можливих взаємозв'язків з іншими етнічними та національними групами; аналіз нормативно-правової документації щодо вимог виконання ландшафтних робіт на території пам'ятки архітектури національного значення. Окрім того, необхідним є врахування кліматичних особливостей та природного ландшафту регіону.

Результати досліджень. В ході передпроектних робіт нами було проведено історико-архітектурні дослідження, а саме – проаналізовано іконографічні матеріали, історичні та літературні джерела. Визначивши час створення та перебудов окремих архітектурних елементів пам'ятки архітектури, їх стратегічне значення як оборонних споруд, основні екстер'єри та інтер'єри було розроблено «Схему історико-архітектурної оцінки». Проведенню ландшафтно-просторового аналізу передувало натурне обстеження, в ході якого було визначено точки панорамного огляду, порушені перспективи, загальний стан об'єкту. Поєднавши результати натурального обстеження з історико-архітектурною оцінкою нами створена «Схема ландшафтно-просторової оцінки», де позначено основні композиційні акценти, видові точки, перспективи, точки панорамного огляду.

За результатами оцінок та аналізу проекту проведення ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт вищезазначеної пам'ятки архітектури, розробленого «УКРЗАХІДПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЮ» протягом 1989-1991 років, нами сформовано проектні пропозиції щодо реконструкції території пам'ятки, які мають включати реставраційні та ремонтно-реставраційні роботи нижнього замку, проведення робіт по консервації архітектурних елементів верхнього замку. Роботи по реконструкції території мають торкатися виключно території об'єкту та його охоронної зони, причому різні ділянки потребують застосування різних методів реконструкції.

Створення проекту історико-етнографічного парку неможливе без чіткого визначення поняття історико-етнографічного парку окремого виду садово-паркового об'єкту, запропонованого нами після детальних передпроектних досліджень та аналізу існуючих визначень і понять. Так, парки, створені на територіях пам'яток архітектури, до яких відносяться і об'єкти наших досліджень, можуть бути визначені як охоронна ділянка природи та культурного ландшафту, що включає історико-архітектурні елементи історичних подій, збирає, вивчає і популяризує експонати, пов'язані з даними історичними подіями, а також експонує пам'ятки матеріальної та духовної спадщини населення регіону, зокрема Закарпаття.

Формування краєвидів історико-етнографічного парку має ряд особливостей, які виділені нами в процесі створення проекту. Історико-архітектурним елементам, як домінантам, мають бути підпорядковані всі інші складові ландшафту. Функціональне призначення парку є основним чинником формування його загального вигляду та надає специфічного характеру. Паркові зони, які запроєктовані нами, матимуть історичне або етнографічне забарвлення, а різнитимуться деталями – часовим періодом створення експонатів, їх призначенням, народними особливостями та ін. Навіть дитяча зона носитиме ознаки етнографічного навантаження – ігрові елементи, утилітарні малі архітектурні форми мають бути стилізовані згідно історичної тематики та побуту народів регіону.

Головний вхід до парку нами запроєктовано у північній його частині, де наразі існує єдиний вхід на територію охоронної зони. Починаючи від експозицій, присвяченим сучасному народному мистецтву та просуваючись вглиб парку, ми поступово, наче здійснюємо подорож в історію, мандруючи століттями, спостерігаємо за військовими подіями, культурним життям та побутом народів даного регіону. Особливим елементом парку є «Соляна експозиція», яка присвячена соляним копальням Марморощини, які мали надзвичайно важливе значення у формуванні історії та етнографії регіону досліджень. Кульмінацією паркових експозицій є пам'ятка архітектури національного значення «Руїни замку м Хуст XI-XII, XIV-XVI ст.», мінаючи яку, опиняємось за часів язичницької культури народів Закарпаття V-VII ст. н.е. Східна частина підніжжя пагорба присвячена етнографії народів, що дотепер проживають на території Хустського району, культура яких збагатила етнографічну спадщину регіону, а саме угорці, румуни (мадяри), євреї, чехи. Завершенням експозицій є композиція «Єднання», яка символізує мир, єдність всіх народів та етнографічних груп, взаємозбагачення народної культури кожної формації в цілому та кожної людини окремо. Ідейна функція композиції підкреслена яскравою динамічною деревною групою, запропонованою нами, з дерев що різняться формою крони, кольором листя, декоративними якостями – декоративно листяні, красиво квітучі, формовані у вигляді колон (бук лісовий 'Dawic', бук лісовий 'Dawic Purpl'), голчасті (ялина звичайна) та листяні (вільха сіра, бук лісовий, береза повисла, дуб червоний, дуб болотний та пухнастий).

Загальний краєвид парку побудований на послідовному розкритті композицій, видів та панорам розпочинається у підніжжя та закінчується на вершині, де розміщена чітко виражена як природна, так і композиційна домінанта – «Хустський замок». Для підсилення емоційного ефекту перед замком планується створення закритого простору за рахунок існуючих насаджень. Рослинний матеріал для створення краєвидів історико-етнографічного парку підібраний з урахуванням ідейного навантаження, основних функцій, сучасної екологічної ситуації, а також з урахуванням відомостей щодо видового складу рослин, притаманних даному регіону в минулому. Таким чином, нами сформовано основні концепції проектних пропозицій щодо створення насаджень історико-етнографічного парку:

- більшість насаджень (70-80%) мають становити рослини-аборигени або інтродуценти, які добре адаптовані до місцевих умов;
- декоративні групи мають бути невід’ємно пов’язані з експозиціями, підкреслювати їх основну ідею за рахунок видового складу деревної групи та декоративних якостей окремих рослин.

Дуби, запроєктовані нами біля центрального входу символізують велике значення культурного надбання народу і глибокої історії пам’ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XI, XIV-XVI ст. ох №210». Монумент «Січовим стрільцям» є домінантою створеної нами композиції, особливостями якої є монументальність, чіткість форм, щільність крон, використаних у ній дерев – ялини звичайної, сербської, ясеня звичайного, клена червоного та бука лісового.

Дерева та кущі, які використані у дитячій функціональній зоні вирізняються цікавими за своєю формою кронами, забарвленням, формою листа. Для рядових посадок використано липу дрібнолисту та клен гостролистий ‘Globosum’. Всі композиції мають природний вигляд. Серед використаних рослин – горобина арія, черемха дрібнопільчата, граб звичайний, клен сріблястий, дуб червоний, модрина звичайна, скумпія шкіряста та інші. Особливу роль відіграє ялина колюча, яка є невід’ємним атрибутом Новорічних свят.

Насадження, на які покладено специфічну функцію створення ефекту “натяку”, розміщені перед експозицією, яка присвячена соляним копалинам. Композиція складається з різноманітних форм та видів декоративних та плодкових яблунь. Яблуня – символічне для Марморощини та Закарпаття дерево. З давніх-давен яблуню культивують мешканці регіону. Фонові картини сформовані за рахунок існуючих насаджень та поодиноких включено великогабаритних дерев – дуба звичайного, тиса ягідного.

Об’ємна ажурна деревна композиція, яка виконує роль напівпрозорих “куліс” знаходиться у підніжжя західної куртини замку. Утворена деревна група робінією псевдоакацією ‘Tuortuosa’, березою повислою ‘Laciniata’, соснами Банкаса, скумпією шкірястою пурпурнолистою формою, кольквіцією прекрасною, будлеєю почерговолистою. Дерева, які застосовані в даній

композиції вирізняються ажурністю крон, кольором стовбуру та цікавим розміщенням скелетних гілок. Причиною розміщення ажурної композиції в цій частині парку є створення часткової ізоляції замку від зовнішнього краєвиду. У такий спосіб ми звертаємо увагу спостерігача на замок, однак не відкриваємо його для споглядання повністю. Основою цієї композиції є контрастне поєднання ажурності крон, кольору стовбурів, архітекtonіки гілок, які виглядають тендітними, поряд з монументальністю та нерухомістю стін бастионів та куртин.

При створенні історико-етнографічного парку деревні композиції сформовано з урахуванням функціонального призначення кожної окремої зони та парку в цілому, особливостей рельєфу та існуючих насаджень. Відповідно до планувальної структури та керуючись особливостями створення насаджень на території пам'яток архітектури національного значення та їх охоронної зони.

Загальна ландшафтна організація даного об'єкту має створити гармонійне поєднання зелених насаджень та рельєфу з архітектурними компонентами. Тому важливим аспектом досліджень є специфіка використання архітектурних елементів.

Підсумувавши весь комплекс проведених досліджень можна сформулювати такі узагальнення:

- на даний час пам'ятка архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210» перебуває в незадовільному стані, архітектурні елементи потребують розчистки, територія охоронної зони знаходиться в занедбаному стані та потребує проведення реконструкції;
- територія пам'ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210» наразі може претендувати на статус Музею-заповіднику та Природно-історичного парку на основі існуючих визначень цих понять;
- теоретичне обґрунтування поняття історико-етнографічного парку, узагальнення основних принципів формування краєвиду та визначення його основних складових як окремого виду садово-паркового об'єкту є новітнім та актуальним;
- внесені доповнення до основних вимог проведення ландшафтних робіт на території пам'ятки архітектури можуть бути використані у практичних цілях;
- реставраційні, ремонтно-реставраційні роботи необхідно проводити поряд з ландшафтними у чітко визначеній послідовності з урахуванням, внесених нами, доповнень до існуючих вимог щодо проведення робіт на території пам'ятки архітектури;
- кульмінаційним елементом загальної композиції парку є пам'ятка архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210»;
- систематизовано основні функції та завдання історико-етнографічного парку як окремого виду садово-паркового об'єкту на прикладі пам'ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV- XVI ст. ох. № 210»;

Практичним результатом проведених досліджень є розробка графічної частини, складовими частинами якої є: «Опорний план», «Фотофіксація сучасного стану об'єкту», «Схема історико-архітектурної оцінки», «Схема ландшафтно-просторової оцінки», «План реконструкції території», «Генеральний план», «Дендроплан вхідної зони», «Дендроплан дитячої функціональної зони», «Дендроплан території руїн Хустського замку».

Створення історико-етнографічних парків є важливим аспектом збереження існуючих пам'яток архітектури, покращання кліматичних умов, запобігання стихійним лихам за рахунок відновлення та створення насаджень.

На території Закарпаття наразі існує велика кількість об'єктів, які заслуговують уваги як пам'ятки історії, архітектури, природи та потребують реставрації, проведення робіт по реконструкції території їх охоронних зон та відновлені насаджень (Невецький замок-фортеця XIV ст. – пам'ятка архітектури національного значення ох. №194; Мукачівський замок (Замок Паланок) – пам'ятка архітектури національного значення ох. № 183; Замок Нялаб – пам'ятка архітектури національного значення ох. № 178).

Висновки. Пам'ятки архітектури зазнають негативного впливу комплексу природних та антропогенних факторів, внаслідок чого відбувається руйнація архітектурних елементів та деградація існуючих насаджень, тому важливим є питання щодо заходів їх відновлення на сучасному етапі. Створення історико-етнографічних парків на їх території сприятиме покращанню загального стану існуючих насаджень, популяризації історичного та культурного надбання населення регіону розташування парку, збереженню існуючих архітектурних елементів, висвітленню значення даного об'єкту в контексті загальнонаціональної спадщини країни.

Література:

1. Бондарь Ю.А., Абесина Н.П., Никитина Е.Н. Ландшафтная реконструкция городских садов и парков. – К.: НИИП градостроительства, 1974. – 84 с.
2. Гатальська Н.В. Основні принципи відновлення насаджень та реконструкції території пам'ятки архітектури національного значення «Руїни замку м. Хуст XI-XII, XIV-XVI ст.»// Ландшафтна архітектура в контексті сталого розвитку: Зб. наук. праць. НЛТУ України – Львів, 2009. – С. 44-51.
3. Іоан Душанек. Хуст у Марамороші. – Хуст: СЛОВО, 2004. – 121 с.
4. Законодавство про пам'ятки історії та культури (збірник нормативних актів) / під ред. О.Н. Якименка/ – К.: – 1970. – 310 с.
5. Колесников А.И. Декоративная дендрология. – Москва: 1974. – 706 с.
6. Поп Д., Замки Подкарпатской Руси. – «Хустський замок». Карпато-Русский Етнологический Исследовательский Центр США. – Ужгород: 2006. – 37 с.
7. Природа закарпатской области /под ред. К.И. Генчука/ – Львов: Вища школа. Изд-во при Львовском ун-те. 1981 – 156 с.

Надійшла до редакції 3.04.2009